

DE FLORA VAN NEDERLAND,

DOOR

Dr. H. W. HEINSIUS.

Bij de firma Sijthoff te Leiden verschijnt een nieuwe *Planten-Atlas*, naar de Duitsche uitgave bewerkt door dr. H. J. CALKOEN. Deze atlas zal bevatten de gekleurde afbeeldingen van ruim 600 soorten van planten, en is verkrijgbaar voor den matigen prijs van *f* 4.50.

Ziedaar in weinige woorden iets medegedeeld, dat inderdaad een heugelijk feit mag worden genoemd en kenschetsend voor den tegenwoordigen stand van de beoefening der natuurwetenschap in ons vaderland. In den laatsten tijd toch doet zich het verblijdend verschijnsel voor, dat de kennis der levende natuur, vroeger geheel of bijna geheel beperkt tot een betrekkelijk kleinen kring van geleerden en liefhebbers, meer en meer tot het algemeen begint door te dringen en dat vooral de belangstelling in die natuur zich van alle zijden openbaart. Met name op de lagere scholen, waar het aanschouwingsonderwijs hoe langer hoe meer op den voorgrond komt, begint men groote waarde te hechten aan het waarnemen en opmerken van natuurvoorwerpen en natuurverschijnselen; men denke slechts aan schoolverzamelingen, schoolreisjes en andere goede zaken, meest van den lateren tijd. Sedert een paar jaar verschijnen er zelfs twee nieuwe tijdschriften, *De levende Natuur* en *De Natuur in!*, die geheel of grootendeels gewijd zijn aan de kennis van de ons omringende levende wezens; en deze bladen, die zich in toenemenden bloei mogen verheugen, worden geredigeerd door verdienstelijke mannen van het lager onderwijs!

Het is nog geen volle vijftien jaar geleden dat ik mijne studiën in de natuurwetenschap aan de Amsterdamsche universiteit begon. Ik was toen vol geestdrift en vertelde het eens met zekeren trots aan een mijner kennissen, die de lessen aan de Militaire Academie te Breda volgde; toen ik had uitgesproken, was zijn nuchtere vraag: »Maar wat voor nut heeft die studie nu eigenlijk?» Een dergelijke vraag zou, geloof ik, thans haast niet meer mogelijk zijn in den mond van een ontwikkeld mensch. Men voelt het grootte belang der natuurstudie, al was het alleen maar tot voorbereiding voor het later onderwijs in natuur- en scheikunde, die in zoo hooge mate onze tegenwoordige maatschappij beheerschen; maar ook om zichzelf, tot ontwikkeling van den menschelijken geest!

Zonder deze ontwaakte belangstelling zou zeker geen uitgever het gewaagd hebben, een zoo kostbare uitgave als een atlas met gekleurde platen uit den aard der zaak is, voor een zoo geringen prijs in den handel te brengen: alleen een groot debiet kan de daaraan verbonden onkosten goed maken. Daarom noemde ik zooeven deze uitgave kenschetsend voor den stand van de beoefening der natuurwetenschap hier te lande.

Er is een tijd geweest, dat de kennis van de namen en de rangschikking der planten, de zoogenaamde *Systematiek*, bijkans het eenige doel was van de plantkundigen. Dat is sedert lang anders geworden: de studie van de levensverschijnselen der planten, van haar fijneren bouw, haar geografische verspreiding, enz. worden vlijtig beoefend. Vooral dat aantrekkelijke onderdeel der plantkunde, dat veelal *Biologie* wordt genoemd, en dat handelt over de betrekkingen tusschen planten onderling, tusschen planten en dieren en tusschen planten en de overige natuur heeft, ook bij ons te lande, velen tot zich getrokken.¹ Dit alles neemt echter niet weg, dat de kennis van de namen der planten een onontbeerlijke grondslag blijft voor de verdere studie. Ieder, die later met meer of minder succes de levensleer der planten beoefent, is begonnen met het verzamelen en determineeren van planten en het aanleggen van een herbarium. En ook op zichzelf heeft het »botaniseeren» een eigenaardige bekoorlijkheid. Of is het niet genoegelijk, op

¹ Aan de meeste lezers van het *Album* zal het zeker bekend zijn, dat er tegen het volgend voorjaar door het Kon. Zoöl. Gen. »Natura Artis magistra» te Amsterdam een *Nationale Tentoonstelling voor Natuursport* is uitgeschreven, waarvan het doel is, de kennis van het leven der dieren en planten te bevorderen. Secretaris der commissie voor die tentoonstelling is de heer J. P. THIJSSÉ, Brederodestraat 1, Amsterdam.

zijn wandelingen voortdurend oude bekenden te ontmoeten, zelfs langs het eenzaamste pad? En dan het genot bij het vinden eener nog onbekende, wellicht zeldzame plant! Waarlijk, voor den plantenkenners bestaan er genoegens, waarvan de op dit gebied onkundige geen flauw begrip kan hebben en zelfs hij, die niet verder gaat dan tot het aanleggen van een herbarium, heeft nog heel wat voor, in lichamelijk zoowel als geestelijk opzicht, boven een verzamelaar van postzegels of sigarenzakjes!

Wanneer men eenmaal zoover is, dat men de meeste planten op 't eerste gezicht herkent, en dat het vinden van nog onbekende soorten tot de zeldzaamheden gaat behooren, ook dan nog blijft het botaniseeren een aangename en belangwekkende bezigheid. »Van lieverlede», zegt SURINGAR in de nieuwste uitgave zijner bekende *Zakflora*, »zal men de planten meer beschouwen in verband met het terrein, met hare standplaats, met andere daar ook voorkomende planten, in 't algemeen met hare omgeving. Men zal zich afvragen: Hoe is die plant daar gekomen? Aan welke planten ontleent de eene of andere streek haar eigenaardig karakter? Welke zijn hier vermoedelijk te vinden, welke zullen hier bezwaarlijk worden aangetroffen? Welke verspreiding heeft deze of gene soort in ons vaderland, en waar komt zij ook daarbuiten voor? Dan begeeft men zich op het gebied van de studie der Flora van Nederland».

Dat die studie ook op zichzelf belangwekkend is, behoeft wel geen betoog. Reeds de werken van de groote kruidkundigen uit de zestiende eeuw: DODONAEUS¹, LOBELIUS², en CLUSIUS³, bevatten daaromtrent aantekeningen. In 1610 verscheen er een Flora van Walcheren door PELLETIER, in 1633 een van Leiden door VORST (met een tweede uitgave in 1658) en in 1662 een van Zwolle door BRUMAN; hierin waren echter de gekweekte en de wildgroeïende planten door elkaar opgenomen. In 1683 gaf COMMELIN⁴ een *Catalogus plantarum Hollandiae* (2de uitgave 1709), waarin, in alphabetische volgorde, 766 plantennamen met de synoniemen en de groeiplaatsen waren opgenomen.

¹ REMBERTUS DODONAEUS of DODOENS, geb. te Mechelen in 1517, overl. te Leiden in 1585.

² M. VAN LOBEL, geb. te Rijssel in 1538, overl. in 1616 bij Londen.

³ CHARLES DE L'ESCLUSE, geb. te Atrecht in 1524, overl. te Leiden in 1609. Deze drie geleerden worden wel eens de *Conditores Botanices* (stichters der kruidkunde) genoemd.

⁴ JOHANNES COMMELIN, geb. te Amsterdam in 1620, overl. aldaar in 1692. Hij was de stichter van den Amsterdamschen Hortus.

Daarop volgden, in 1745, de *Flora Gelro-Zutphanica* van DE GORTER¹ en, in 1760, de *Flora Frisica* van MEESE². Ook had in 1720 de groote BOERHAAVE in zijn lijst van planten uit den Leidschen Hortus de, volgens hem, inlandsche soorten met een kruisje gemerkt.

Ook de beroemde LINNAEUS, die een tijdlang hier te lande vertoefde, stelde in 1760 een lijst samen van inlandsche planten, gedeeltelijk volgens de geschriften van COMMELIN, BOERHAAVE en DE GORTER en gedeeltelijk volgens zijn eigen waarnemingen; bovendien zijn er eenige opgenomen in zijn *Hortus Cliffortianus*.

De eerste evenwel, die een eenigszins volledige Flora van Nederland in 't licht gaf, was DAVID DE GORTER. Van zijne hand verscheen eerst, in 1767, de *Flora Belgica* met twee supplementen in 1768 en 1771 en daarna, in 1781, een veel vermeerderde uitgave onder den titel van *Flora VII Provinciarum Belgii foederati indigena*. Hierop kwam, in 1788, een vervolg door VAN GEUNS en in 1814 een tweede door DE GEER.

In het begin der 19^e eeuw werd door den hoogleeraar KOPS een begin gemaakt met de uitgave van de *Flora Batava*, een plaatwerk dat, door anderen voortgezet, nog steeds niet is afgesloten.

Van groot belang is verder de *Flora Belgii septentrionalis* of *Flora van Noord-Nederland* door H. C. VAN HALL³, een werk dat in 't Latijn en het Nederlandsch werd uitgegeven; in 1825 verscheen hiervan het eerste deel, dat de Phanerogamen bevat, met een supplement in 1836, in 1832 het 1^e stuk van het tweede deel dat over de Vaatcryptogamen, Blad- en Levermossen handelt en met medewerking van twee studenten, MIQUEL en DASSEN werd samengesteld en eindelijk, in 1840, het 2^e stuk dat de Korstmossen door VAN HALL en de Wieren, door MIQUEL bewerkt, bevat.

Later kwamen er nog verscheidene partieele flora's uit, zooals van Friesland, Leiden, Utrecht, Kampen, Nijmegen, 's Hertogenbosch, Amsterdam, de Noordzee-eilanden. Van zeer groot gewicht was in-tusschen de uitgave van den *Prodromus Florae Batavae* (voorlooper

¹ DAVID DE GORTER, geb. te Enkhuizen in 1717, overl. te Zutphen in 1784. Hij was van 1743—1754 hoogleeraar te Harderwijk, vertoefde daarna tot 1764 aan het hof te Petersburg en vestigde zich toen te Wijk-bij-Duurstede en later te Zutphen.

² DAVID MEESE was hovenier in den kruidtuin te Fraueker. Om de werken van LINNAEUS en anderen te kunnen verstaan, leerde hij eerst Latijn en kon toen eerst overgaan tot het samenstellen zijner Flora, die uitmaakt door groote nauwkeurigheid.

³ Geboren te Amsterdam in 1801, sedert 1826 hoogleeraar te Groningen, waar hij in 1874 overleed.

eener Flora van Nederland) door de »Vereeniging voor de Flora van Nederland», die later is overgegaan in de »Nederlandsche botanische Vereeniging». Van 1850 tot 1866 verschenen hiervan twee deelen, waarin zoowel de Cryptogamen als de Phanerogamen worden behandeld. In 1893 kwam er nog een tweede uitgave van de Blad- en Levermossen. Sedert dien tijd is de *Prodromus* steeds de grondslag gebleven waarop de Nederlandsche floristen, in 't bijzonder de leden der »Nederlandsche botanische Vereeniging», voortbouwen. Jaarlijks onderneemt deze botanische tochten in verschillende deelen van ons land, terwijl ook de leden afzonderlijk steeds voortgaan met het verzamelen van gegevens om een steeds nauwkeuriger kennis van onze flora te verkrijgen; en telkens worden die in het orgaan der vereeniging, het *Nederlandsch Kruidkundig Archief*, gepubliceerd.

Intusschen zijn wij in het bezit gekomen van machtige hulpmiddelen tot het verkrijgen van die kennis. In de *Flora van Noord-Nederland* van VAN HALL, die volgens het stelsel van LINNAEUS is ingericht, vinden wij reeds de zoogenaamde *dichotomische tabellen* ter bepaling van de *geslachten*; waarin telkens twee of meer kenmerken tegenover elkaar worden gesteld en waaruit men dan een keuze moet doen; ieder weet, hoezeer het determineeren daardoor wordt vergemakkelijkt. Maar van de *soorten* worden daar nog alleen gewone beschrijvingen gegeven. In 1859 gaf OUDEMANS zijn bekende *Flora van Nederland* in drie deelen met atlas uit, die in 1874 herdrukt werd, maar thans sedert lang is uitverkocht. Deze is, evenals de *Prodromus*, volgens het natuurlijk stelsel ingericht en bevat talrijke dichotomische tabellen, ook voor de bepaling der *soorten*. Wegens den hoogen prijs kunnen maar betrekkelijk weinigen zich in het bezit van dit werk verheugen. De *Zakflora* van SURINGAR en de *Schoolflora* van HEUKELS zijn te bekend dan dat ik er hier uitvoerig melding van behoef te maken; van het eerste werk verscheen reeds de achtste, van het laatste de zevende uitgave!

Komen wij, na deze korte schets van de ontwikkeling onzer kennis van de Nederlandsche flora, tot den tegenwoordigen tijd. Voor dit jaar en de volgende is door den heer H. HEUKELS te Amsterdam een onderneming op touw gezet, waardoor hij hoopt, in korten tijd een nog veel vollediger beeld onzer flora te krijgen dan door de werkzaamheid der »Nederlandsche botanische Vereeniging», met haar beperkt aantal leden, mogelijk is. Hij richtte een oproeping tot allen, die zich met het onderzoek der planten in hun omgeving bezig

houden, om nauwkeurig *alle* groeiplaatsen van planten nabij hun woonplaats op te geven, telken jare van eenige familiën. Voor 1897 zijn gekozen de *Ranunculaceeën*, *Nymphaeaceeën*, *Papaveraceeën*, *Fumariaceeën*, *Crucifeeren*, *Violaceeën*, *Resedaceeën* en *Droseraceeën*. Meer dan 200 personen, uit alle oorden des lands, hebben zich tot deelneming aangemeld. Laat ons hopen, dat deze onderneming schoone vruchten zal afwerpen!

Blijkt reeds uit dit vrij groot aantal personen, die zich sterk genoeg voelen om bij te dragen tot het samenstellen van een volledige flora — en zeker hebben nog lang niet allen, die dit zouden kunnen doen, zich aangemeld — dat de beoefening der plantkunde hoe langer hoe algemeener begint te worden in ons land, er bestaan toch nog altijd velerlei moeilijkheden, vooral voor hem, die zich bij den aanvang en het voortzetten zijner studiën, niet voortdurend in een goede leiding mag verheugen. Inderdaad, er behoort heel wat oefening toe, eer men van een plantennaam, door middel van SURINGAR of HEUKELS verkregen, volkomen zeker is, hoe voortreffelijk en gemakkelijk die werkjes ook mogen zijn ingericht. Een controle door middel van, liefst gekleurde, afbeeldingen, blijft, vooral in 't begin, zeer gewenscht. Eerst wanneer men tal van malen bemerkt, goed gedetermineerd te hebben, krijgt men genoeg zelfvertrouwen om het zonder afbeeldingen te kunnen stellen. En ook dan nog is de hulp daarvan steeds aangenaam.

Juist daarom is de uitgave van CALKOEN's goedkoop *Planten-Atlas* zulk een verblijdend feit en zal zonder twijfel in hooge mate bijdragen tot de verdere verspreiding van de kennis onzer flora. De begeleidende tekst is beknopt en geeft niet meer dan het strikt noodzakelijke ter verklaring der platen, met zeer enkele verdere bijzonderheden. Terecht heeft de bewerker gemeend, dat al het overige gerust kon worden weggelaten, daar we in onze taal zooveel goede handen leerboeken bezitten. Wat de platen zelf betreft, die zijn bijna alle goed en duidelijk geteekend en de kleuren meestal vrij goed weergegeven. Alleen met paarse tinten schijnt men wel eens last te hebben gehad en heeft die of door rood, of door blauw vervangen, hoewel niet altijd. Daar het werk oorspronkelijk voor Duitschland bestemd was, komen er eenige afbeeldingen in voor van aldaar wel, maar hier niet in 't wild voorkomende gewassen; dit is echter volstrekt geen nadeel. Daarentegen zijn vele zeldzamere soorten weggelaten, maar ook dit is geen bezwaar, want die zullen in den regel

ook alleen gevonden worden door meer geoefenden, die een atlas wel kunnen ontberen. Van de meer algemeen voorkomende planten is uit elk geslacht minstens één soort afgebeeld.

Maar het werk geeft nog iets anders, dat door velen zeker met blijdschap zal worden begroet: de afbeelding van een aantal bekende sierplanten en van andere, die om de eene of andere reden voor den mensch van bijzonder belang zijn, zooals belangrijke geneeskrachtige gewassen, zulke die ons voeding, kleeding of genotmiddelen leveren of die uit een biologisch oogpunt merkwaardig genoemd moeten worden. Zoo vinden wij bijv. goed gelijkende teekeningen van de Pimpernoot (*Staphyæa pinnata*), van de Gele Gentiaan, de Tamarinde, de Indigo, de Linze, den Wonderboom (*Ricinus communis*), de Granaatappel, de Mirt, de Katoen, het Kruidje-roer-mij-niet en tal van andere.

Dit is inderdaad een groot voordeel, want weliswaar bezitten wij een atlas, *De Handelsplanten*, voor Nederland bewerkt door Prof. OUDEMANS,¹ waarin vele der hier bedoelde planten voorkomen, maar deze is ook weer vrij duur en, als ik mij niet vergis, uitverkocht. En hoe dikwijls komt het niet voor dat men, over het een of ander product onzer overzeesche bezittingen en koloniën lezende of sprekende, de plant zou wenschen te kennen die dat levert, of dat men, beter dan zulks alleen uit beschrijvingen mogelijk is, zich een voorstelling wenscht te maken van deze of gene uit een ander oogpunt merkwaardige plant? Ik ben ervan overtuigd, dat er tal van onderwijzers zijn, die precies weten waar katoen wordt voortgebracht en waar kaneel groeit, maar die geen flauwe voorstelling hebben, hoe een katoenstruik of een kaneelboom er eigenlijk uitzien. Ook daarin kan deze atlas een groote verbetering brengen en dus direkt werkzaam zijn ten voordeele van het onderwijs, zoowel als indirekt bij de studie van de onderwijzers.

En zoo ben ik begonnen en geëindigd met den *Planten-Atlas* van CALKOEN. Hij was de aanleiding tot mijn schrijven en gaf mij tevens gelegenheid om eenige mededeelingen te doen, die wellicht niet zonder belang zijn voor de lezers van het *Album*. Laat ik dan besluiten met den wensch, dat zoowel dit opstelletje als de Atlas weer iets mogen bijdragen tot verhooging van de liefde voor opmerken en waarnemen van de verschijnselen in die heerlijke »Levende Natuur»!

's-Hertogenbosch, Juli 1897.

¹ Uitgave van T. J. VAN HOLKEMA, Amsterdam 1883.